

L'escola importa

Notes per repensar l'educació

Enric Prats

E Eumo
Editorial

ÍNDIX

1 Un altre llibre sobre educació	7
L'educació: una gran llibreria	9
L'escola, per accident	11
La pedagogia com a autoajuda	14
2 Parlar amb autoritat	17
Definicions i més definicions sobre educació.....	19
La cuirassa de les definicions.....	22
3 Més enllà de la improvisació	27
L'educació, en quadres	30
Crims i càstigs	31
4 L'herència rebuda	35
Una rèmorà nefasta.....	35
Enmig de la foscor: un país d'analfabets i impostors.....	37
Un règim amb esclètxes.....	41
5 La crisi de l'escola	47
El problema no són (només) les lleis.....	48
El saber no és el que era.....	51
No perdre el nord.....	53
6 Un afer global	59
L'educació en un món hiperconnectat	61
Entre bé públic i interès particular.....	65
7 Massa política per no res	69
La despolitització de la política educativa.....	71
Massa politiqueria (i poca política educativa).....	74
L'educació del 3 %: amb una sabata i una espadenya	79

8 Anar a escola	85
El valor de l'escola.....	87
L'escola contra la rusticitat.....	90
El mercat de Calaf	93
9 El professorat, entre la pissarra i la paret	99
Metàfores i caricatures: la vocació docent	100
El prestigi del professorat.....	102
Entre savis i animadors	106
10 Humanitats per a humans	111
Humanitats perjudicades i ciències deshumanitzades.....	114
La religió, ni en pintures	117
Les llengües i les males llengües	120
11 Elogi de l'avaluació	127
A la recerca del test perdut.....	129
El docent, al centre de les mirades.....	132
Avaluació de tot i de res	136
12 Amb la tecnologia, parella de fet	139
Pantalles contra pissarres	141
Educar ments estúpides, un oxímoron.....	144
13 El mantra de la innovació	147
A poc a poc i bona lletra	149
Els sis nivells de la innovació.....	151
Els damnificats de la innovació	155
14 La bona i la mala educació	159
Educació tova o educació dura.....	161
Cal canviar l'educació?.....	167
15 L'escola del futur (i el futur de l'escola)	171
Futurologia i utopisme	173
Informes que marquen tendència.....	175
Atrapats en el temps.....	179

1

UN ALTRE LLIBRE SOBRE EDUCACIÓ

No hi ha res millor que l'estudi
per tenir del tot ocupat l'esperit humà.

ERASME DE ROTTERDAM.
Eduqueu els infants ben aviat en les lletres

El 1872, amb vint-i-set anys, Nietzsche va dictar unes conferències sobre el futur de l'educació a Basilea. El prefaci de la publicació que se'n va fer començava amb una crida al lector: «ha de ser tranquil i llegir sense presses; no ha de fer present constantment la seva persona i la seva "cultura", i no té dret a esperar projectes». Això mateix caldrà aplicar en aquest llibre que comenceu: serenitat budista, suspicàcia crítica i cinisme postmodern.

Aquest és un altre llibre sobre educació. Com Sísif, condemnat eternament a pujar el roc fins al cim, o Penèlope, que teixia i desteixia per no desesperar, o Xahrazad, excel·lent narradora d'un i mil contes, aquest llibre també torna i retorna al tema de l'educació i de l'escola. Una vegada i una altra, en un nou intent d'explicar la mateixa història, per no defallir o simplement per sobreviure (que ja és molt). Deu ser que educar no és senzill, i per aquesta raó calen llibres i més llibres per comprendre la mà d'històries que podríem relatar sobre l'escola. O deu ser que cadascú en té una, d'història sobre l'educació i sobre l'escola, per explicar.

L'educació és present arreu. Això diuen els que n'opinen. Els que en saben, potser diuen altres coses. En aquest llibre, malauradament per a gurus, aprofitats, experts, nouvinguts i indigents de tota mena, potser la paraula més freqüent serà aquest «potser». No hi haurà sentències absolutòries o receptes màgiques, malgrat que educació i màgia puguin semblar sinònims. L'educació té grans dosis de màgia quan una bestiola de pocs mesos és capaç de començar a produir les primeres paraules (i no és només fruit del desenvolupament espontani). Com també n'hi ha, de màgia, quan una mestra és capaç de recuperar de la inòpia a més d'un desmenjat que arriba a les aules amb la supèrbia adolescent de qui ho sap tot (aquí, la maduració hormonal ja ha fet estralls). Hi ha feina al darrere, i molta. Sorpresa per als ingenus: l'educació no és un acte espontani que apareix de sobte, de manera natural. No tothom serveix per educar (els pedagogs, potser encara menys).

Si fos així, si educar i educar-se no costés gens, seria massa fàcil d'explicar-ho i d'entendre-ho. I la ingent producció de llibres sobre educació sembla demostrar que la cosa no és tan senzilla com sembla. Per tant, potser caldrà anar a pams i amb molta cautela perquè opinar és gratis (i parlant de sinònims, «gratis» i «innecessari» tenen unes arrels comunes, que podreu googlejar amb facilitat). Quan parlem d'educació amb una mica de rigor i honestedat, quan busquem comprendre per què les coses són com són i no com ens agradaria que fossin, llavors cal ser prudent i entrar-hi d'una manera humil.

És fàcil de verificar que la pedagogia, com a àrea de coneixement que s'ocupa d'això, de comprendre l'educació, no passa pel seu millor moment. En realitat, no ha tingut mai cap moment notable, des que els grecs van reservar al pedagog la feina esclava d'acompanyar el nen (i la nena) a escola (una mena de cangur abans que

s'inventessin els camins escolars). Sí, els grecs no van ajudar gaire a constituir la pedagogia com una professió seriosa, certament, però també cal fer notar que, mirat amb perspectiva, tampoc no està malament això d'acompanyar, perquè no compromet gaire; només cal mirar que no s'entrebanqui la criatura i poca cosa més. Però algú ho havia de fer. I, amb el temps, quan van arribar els mestres de debò, els pedagogs es van retirar als orris d'hivern per mirar-s'ho de lluny, i alguns per escriure llibres.

L'educació: una gran llibreria

Podem acceptar per un moment que l'educació és arreu i que amb quatre estris en tenim prou. Posem-hi un exemple. Som en una llibreria ben nodrida. Mirem les lleixes sense buscar res en concret. Segons els gustos i les ganes, els ulls van a la narrativa, a la secció infantil, a la de cuina, bricolatge o jardineria, a les guies de viatge, als llibres d'autoajuda (l'autoajuda serà la salvació). Fins i tot algunes llibreries en tindran d'història o potser de psicologia de debò. Però el panorama ja és suficient: novel·la, infantil, cuina, bricolatge, guies de viatge o autoajuda. No ho sembla pas, però mirats amb ganes (i això no ha de faltar en el nostre sector) tots aquests llibres són «educatius». Hi ha llibres i llibres d'educació, i això es pot entendre de dues maneres: n'hi ha un munt (hi ha llibres i llibres, i és un no parar) i no tots són iguals (en diem «llibre» perquè s'han ajuntat unes quantes pàgines, però poca cosa més).

Mirem-ho amb detall. Una novel·la té l'afany d'entretenir i ho fa explicant una història. Sabem, com a bons lectors (en masculí genèric), que allò que ens expliquen és ficció: no existeix a la vida real però ha de tenir-hi alguna semblança i funcionar amb unes normes conegudes (en cas contrari, entrariem al món de la

fantasia). La voluntat de l'escriptor (també en masculí genèric) és entretenir amb una història. No pretén moralitzar, ni educar, sinó ajudar a passar la tarda de la manera menys avorrida. Si l'escriptor volgués establir la diferència entre el bé i el mal, entre allò que la societat aplaudeix i allò que condemna, potser diríem que vol educar (i moralitzar). Si ho fes malament, amb poca destresa literària, se li veuria el llautó massa aviat i el lector segurament abandonaria el llibre. En canvi, si ho fa bé, si aplica els recursos retòrics adients i el lector no se n'adona (o no se'n vol adonar), l'escriptor haurà colat un «missatge»: direm que ha donat una lliçó, com tantes que dona la vida (però sense mestre).

Si ara repassem les altres lleixes de la llibreria, podrem trobar títols com ara els següents (inventats, i que ningú no s'ofengui): *El tractament fitosanitari de les plantes artificials* (secció de jardineria); *Els llocs secrets del cicloturisme al pol Nord* (viatges); *Cuina per a espantats* (sembla clara, la secció); *Com sobreviure a les reunions de veïns* (a autoajuda, i potser a teatre). No cal fer cap comentari sobre les psicopatologies socials a què responen aquests manuals, però la vocació educativa dels autors respectius sembla innegable: explicar com s'ha d'actuar en algunes circumstàncies particulars (certament, molt particulars totes elles), des de l'autoritat que els confereix ser experts en el tema en qüestió (manteniment de plantes artificials, aventures, fogons i psicologia d'escala).

Dit en altres paraules: semblaria que tot aquest reguitzell de llibres tenen la voluntat de fer-nos sortir de la ignorància, d'il·lustrar-nos sobre coses, d'aportar llum sobre secrets que coneix poca gent, de fer-nos veure el món d'una manera determinada, d'ajudar a sortir-nos-en en algunes tasques domèstiques, de dir-nos què trobarem allà on volem anar de viatge (de fet, un *spoiler* en tota regla). Sota aquesta mirada, l'educació és present arreu.

En tots els casos, entren en joc dues parts importants de l'acte educatiu: un que educa i un que s'educa. I potser no ho sabien ni l'un ni l'altre. Els teòrics de temps enrere dirien que això és un acte d'educació informal (els d'ara en diuen «educació expandida», «educació a l'ombra» i altres noms que es treuen no se sap d'on); que pot succeir en qualsevol moment o espai; que té un resultat tangible, i que no en tenien intenció (ni d'educar, ni d'educar-se). Del resultat tangible, en solem dir aprenentatge. I com que no es pot reduir l'aprenentatge a una mera adquisició d'un coneixement nou, a una nova informació, convé que reservem la paraula per a qüestions serioses. Per tant, caldrà convenir que una cosa és transmetre una informació (o un coneixement) i una altra, que aquella transmissió produeixi un saber (o un nou coneixement en algú altre). Quan el saber provoca un canvi, parlem d'educació: educar-se és transformar-se. En altres paraules, l'escola ha de ser el lloc del canvi. I això no és senzill.

L'escola, per accident

I si no hagués existit mai l'escola? I si en lloc de l'escola els humans haguessin inventat un sistema diferent? I si quan el primer alumne que entrava a la primera escola s'hi hagués negat? I si des de sempre haguéssim arribat a aquest món amb les coses sabudes i els deures fets?

A Prada de Conflent hi ha enterrat el filòsof Charles Renouvier, que dona nom a l'institut de secundària de la vila. Renouvier va conèixer les idees de Proudhon, Saint-Simon, Fourier i altres utopistes de renom, i per això el 1876 va publicar un text emblemàtic, que donaria nom a un subgènere de l'estudi històric: *Ucronia: la utopia a la història*. La ucronia és l'especulació sobre què hauria

passat si les coses haguessin anat d'una altra manera. No es tracta només d'un divertiment d'aficionats. Molts historiadors professionals s'hi han dedicat en un moment o un altre, imaginant desenllaços alternatius als fets històrics reals: què hauria passat si els humans no haguessin baixat de l'arbre?, què hauria passat si Napoleó hagués guanyat a Waterloo?

L'escola és una institució inventada pels humans. I de la mateixa manera que se la van inventar, podrien no haver-ho fet. Per tant, podria haver passat una altra cosa: una societat sense escola. Els enginyers afirmen que hi ha invents inevitables, com la roda, la impremta o el telèfon (i no fa tant d'aquests tres invents). És una aspiració genuïnament humana: intentar ampliar les limitacions que la natura ens ha imposat (desplaçar-se; registrar la memòria; comunicar-se). Alguns invents són fruit de la casualitat. Alguns descobriments, encara més. La serendipitat és el concepte que ho explica: en el curs d'una recerca, apareix per accident un resultat no esperat que dona peu a un descobriment excepcional.

Probablement l'origen de l'escola també va ser per accident: podem especular imaginant que potser va néixer per superar una limitació natural (no ens eduquem per generació espontània), o que va aparèixer per distracció (quan un savi va fer la primera dissertació a un grup de joves sota una figuera), o quan algú hi va veure una oportunitat de negoci (i també va néixer l'escola privada), o potser quan les autoritats del moment van detectar que era perillós deixar allò de l'educació en mans de qualsevol desaprensiu (i Sòcrates ho pagaria car).

Però també és molt probable que la cosa fos més complicada, perquè l'escola és la institució més complexa que els humans hem arribat a crear mai. I això que l'escola només ocupa una part de

l'educació. Mirat amb fredor, resulta sorprenent comprovar com hem estat capaços de convèncer-nos que la millor manera de transmetre la cultura d'una generació a la més jove és tenir-los engabiats un munt d'hores, dies, mesos i anys: entre les sis mil hores, que han de fer obligatòriament els nois i noies de Finlàndia, i les dotze mil que fan els dels Països Baixos o Luxemburg, passant per les més de nou mil dels catalans i catalanes. No hi ha cap altra activitat seguida que ens ocupi tantes hores i, encara menys, amb la intensitat de fer-ho en l'etapa de creixement. I de manera obligada.

L'escola és ben coneguda de tothom perquè hi hem dedicat hores com a alumnes, professionals, familiars o coneguts. Per això tothom n'opina. I, coneguda i tot, l'escola també presenta moltes incògnites. Encara que ens pensem que en sabem tots els ets i uts, sempre en queda una parcel·la, un racó nou per explorar. Cap dia no és igual, a l'escola, d'aquí la seva gràcia i desgràcia: no hi ha certeses que puguin aplicar-se l'endemà igual que ho eren avui. A l'escola sempre hi ha incerteses conegudes. O certeses ignorades.

Podem pensar que sí que sabem què és l'escola, però potser ho confonem amb com voldríem que fos l'escola. En altres paraules, hi ha moltes educacions i també moltes escoles. Però segurament tothom coincidirà en quatre coses: un espai que acull uns adults amb la responsabilitat d'educar uns menors. Ni més ni menys que sis «conceptes» escrits amb quatre substantius i dos verbs. Tot i que no ho sembli, cada un d'aquests mots és discutit i presenta problemes. Per desvetllar-los, teniu dues opcions: continuar llegint o buscar un professional que us ajudi.

Així, sense més pretensions que les del geògraf quan dibuixa un mapa de carreteres, aquest llibre també vol assenyalar cinc o sis

punts del plànol, tirar quatre o cinc camins que uneixin aquests punts, i potser, però sense gaire convicció, traçar les corbes de nivell que puguin indicar les dificultats orogràfiques que presenta el terreny.

La pedagogia com a autoajuda

A hores d'ara, a ningú no se li escapen dues coses: de què va aquest llibre i en quin to està fet. Les dues coses van ben relacionades. No és un llibre d'autoajuda perquè educar no es pot reduir a un llibre i educar no admet consells. Educar és massa important i massa gros. El llibre és pedagògic, i no se n'amaga. Com diuen els manuals, abans d'accedir a un primer saber cal «despertar la consciència» i això ja té una finalitat normativa, una intenció d'establir una manera de fer, de marcar uns criteris a partir dels quals cal actuar (o pensar, que també és una manera d'actuar). Aquí, l'objectiu seria com podem pensar l'escola, perquè l'escola importa.

No espereu gaire ajuda amb instruccions concretes de com procedir. Això sí, en aquest llibre trobareu moltes ambigüitats (els «potser», els «probablement», els «sembla que»), interrogants (és la millor manera que hem après els humans des de Sòcrates per «despertar consciències») i provocacions (és el to adoptat). Caldrà demanar disculpes si en algun moment hi ha un excés d'ironia, paròdia o sarcasme, però són les millors eines per tractar els temes seriosos de la vida, com l'educació.

Aquest és un llibre de pedagogia sobre l'escola, que vol dir que observa què hi passa i proposa maneres de pensar solucions. Això ha de quedar ben acordat d'entrada; un pacte entre autor i lector que s'intentarà mantenir. La pedagogia és una disciplina acadè-

mica amb mala premsa, poc reconeguda arreu i amb dificultats evidents per fer-se entendre (una mala premsa que s'ha guanyat a pols, gràcies a pedagogs i pedagogues sense escrúpols). Però fer pedagogia és aportar arguments perquè algú prengui decisions. I la mala notícia és que tothom porta un pedagog a dins, perquè tothom hi diu la seva. Pares i mares prenen decisions a l'instant, en pocs segons, i massa sovint s'equivoquen i també molt sovint l'encerten. Intenten trobar les millors solucions als problemes d'educació (o potser només són de criança) amb què s'enfronten en el dia a dia. Hi ha molts manuals d'autoajuda que ho expliquen molt bé. Mestres i professorat tiren d'experiència i ganes per afrontar la feina que tenen al davant. Estan intentant trobar solucions a grans dificultats de l'educació (o potser només són d'organització de l'aprenentatge, o de donar pautes per viure, o d'escolaritzar millor a nois i noies). També hi ha molts llibres d'autoajuda per a docents. Legisladors i tècnics en educació també prenen decisions sobre qüestions que, massa sovint, els queden lluny, sobre escoles que potser mai no han trepitjat. També recorren als seus manuals d'autoajuda. Experts i opinadors professionals pontifiquen (pontifiquem) a tort i a dret sobre les bondats i les maldats de tota mena de decisions. Aquests també estan decidint quina és la millor opinió que poden donar (i potser demà en tindran una altra, d'opinió) i no necessiten llibres d'autoajuda perquè en són els autors. Com diria Petrarca, «proliferen els analfabets que es dediquen a filosofar i a jutjar». Prudència, doncs, perquè, com deia Jean Paul, «cada segle, cada poble i cada individu» tindrien necessitat d'un manual propi d'educació.

Una darrera recomanació. Fullegeu el llibre com millor us plagui. Obriu-lo per la primera pàgina on caiguin els dits. Si no us agrada el to, tanqueu-lo. Però si no esteu d'acord amb el que diu, no el tanqueu. Assageu una resposta i escriviu un llibre, un altre, sobre

educació i l'escola. I un darrer advertiment. Si teniu poques ganes de llegir, quedeu-vos amb les cites d'autoritats que encapçalen cada capítol. La cita d'aquest capítol prové d'un tractat pedagògic clàssic escrit per Erasme de Rotterdam el 1529 i té mèrit defensar-la en temps de distraccions. Al capdavant, l'escola importa.

15

L'ESCOLA DEL FUTUR (I EL FUTUR DE L'ESCOLA)

Època feliç, en què els joves són prou sagaços i cultes
per poder guiar-se ells mateixos.

Friedrich NIETZSCHE. *Sobre el futur de les nostres escoles*

És llegendària la versió cinematogràfica que el 1902 Georges Méliès va fer de la novel·la *De la Terra a la Lluna*, de Jules Verne, barrejada amb la de Herbert G. Wells, *Els primers homes a la Lluna*. De *Viatge a la Lluna* recordem la imatge del coet que impacta en l'ull dret del satèl·lit, com també la fugida final entre cames dels tripulants perseguits pels selenites. El contrast venia a satisfer una fascinació que durant segles s'havia traduït en mil i una hipòtesis sobre els seus secrets, com també la por de trobar-se amb éssers vius que no sabien com podrien respondre. Llunàtics n'hi ha hagut sempre, amb una imaginació desbordant que ha produït també aquesta ambivalència entre desig i pànic. El futur és això, precisament, una barreja d'esperança i neguit.

Una pregunta que plana sobre l'escola és si resistirà (i com) el pas dels anys. Amb un horitzó de vint, trenta o cinquanta anys, ningú no pot preveure què hi passarà, però sí que existeix molta literatura de ciència-ficció i informes seriosos que tracten d'esbrinar com serà aquest futur i, en particular, el de l'educació i l'escola (i si n'hi haurà).

La professora Beatriz Jarauta i el professor Francisco Imbernon van editar un llibret, el 2012, que titulaven *Pensando en el futuro de la educación*. El subtítol era més incitador: *Una nueva escuela para el siglo XXI*. No es conformaven amb el segle XXI sinó que tiraven llarg i situaven en el segle XXI el seu relat «ucrònic i utòpic», una aposta atrevida («un joc arriscat», deien), amb les aportacions d'una desena d'autors a qui se'ls va demanar que «somiessin» el futur de l'educació i de l'escola. Un dels capítols d'aquest llibre, el més utopista (signat per uns enigmàtics investigadors sota pseudònim), imagina uns professors humans i uns professors *tracks*, no humans, que no tenen els problemes morals dels humans: els humans tenen la funció de professors guia, mentre que els no humans són una mena de màquines que aporten «coneixement». En general, el llibre respira un aire utòpic i gens distòpic, amb una societat que haurà entès la necessitat de posar-se de debò en això de l'educació, a pensar-s'ho seriosament, i que tindrà en l'escola un dels baluards per combatre les desigualtats i assegurar una formació bàsica universal. És un desig dels autors, un joc intel·lectual, més que una projecció rigorosa i formal.

Amb un horitzó menys ambiciós, però seguint aquesta mateixa tesi, el professor Xavier Besalú hi dedica un capítol («L'escola i el futur») del seu magnífic llibre *No som aquí per rendir-nos* (2016). Evoca l'escola, tot recordant el pedagog Joaquim Franch, com un espai «per educar en la llibertat i per a la llibertat», una escola de «dimensions humanes» (hem d'entendre que no només en termes arquitectònics) i bolcada a una «educació integral i un aprenentatge rellevant», que prohibeixi l'avorriment. Besalú aposta per una pedagogia forta, ni tova ni dura (forta en el sentit fort de la paraula): contundent i decidida, que no admeti rendicions abans de començar (com indica el seu títol) i que tingui clara la convicció que l'educació és una lluita contra qualsevol forma de discriminació.

Els dubtes que plantegen aquests i molts altres autors quan imaginem aquest futur més o menys immediat és sobre una educació sense escola i sobre una escola sense educació. Els dos reptes són complementaris i venen a despertar-nos de la quietud del present: si no hi ha escola, amb quin altre invent haurem substituït allò que l'escola ha anat fent fins ara?

Futurologia i utopisme

El pianista de jazz Herbie Hancock (famós des que va tocar amb el mític segon quintet de Miles Davis a la dècada de 1960) publicava el 1983 l'àlbum *Future Shock*, que obtindria els premis més destacats del sector (Grammy, MTV, etc.). Un dels seus èxits, «Rockit» (en trobareu el clip a Youtube), el va compondre amb sintetitzadors electrònics i esdevindria un clàssic del hip-hop i del *turntablism* (el gènere creat pels DJ quan fan girar els vinils per fer nous temes). Escollat amb més de tres dècades de distància (i mirat el vídeo), semblaria força actual o, segons com es miri, una mostra d'un passat recent, superat per les noves tecnologies en so. Tirant enrere, tres dècades abans començava el declivi dels *crooners* (Sinatra, Crosby, Martin, etc.) i l'ascens del *rock'n'roll*. El 1953 s'estrenava *Peter Pan*, de la factoria Disney. I en un salt de trenta anys més enrere, cap al 1920, triomfaven les primeres bandes de jazz i també era el moment de Bartók, Stravinski o Sibelius. La conclusió és que en l'àmbit musical trenta anys no són res. I en educació? Podem continuar pensant en utopies?

El pensament utòpic i futurista ha dibuixat sempre terres idíl·liques i paradisos promesos, societats formades per individus que es regien per un codi moral minuciós (gairebé religiós) que revertia en una comunitat feliç, organitzada amb perfecció arquitect-

tònica i voluntat pedagògica (d'educar tothom en els nous ideals utòpics).

Els antecedents remots ja els trobaríem al *Timeu* i al *Críties*, diàlegs de Plató, que concreten les idees ja recollides a *Les lleis* i *La República*, en què descriu una Atlàntida, situada a les columnes d'Hèrcules, com una societat ideal oposada a la seva Grècia. En ple Renaixement, aquelles idees serien desenvolupades per Thomas More, a *Utopia* (1516), i altres autors (Campanella, Bacon), que més tard s'anirien reproduint en diversos gèneres i formats literaris. En el segle que acabem de passar, però, la ficció literària i cinematogràfica ha fugit de la societat ideal i, en canvi, han prodigat les catàstrofes ambientals en comunitats corruptes i enfrontades entre elles. Arribats al final del segle xx, després de dues guerres successives altament devastadores i una guerra freda com a símptoma de les desconfiances mútues, les utopies han estat substituïdes per les distopies, o antiutopies, relats que dibuixen un futur negatiu, tot el contrari de la voluntat de construir una societat ideal feliç. *Metropolis* (1927), la pel·lícula de Fritz Lang, anticipava una societat inconscient i infeliç, que *Blade Runner* (1982) remataria amb l'apocalipsi dels robots.

L'aproximació del darrer canvi de segle (i de mil·lenni) va facilitar l'aparició d'obres que auguraven futurs incerts: l'efecte 2000. Alvin Toffler, ja amb *Future Shock* (1970), el títol que Herbie Hancock recuperaria una dècada més tard per al seu disc, i sobretot amb *The Third Wave* (1980), se servia de la metàfora de les onades del mar per explicar les transformacions profundes que experimentava el món. De la primera onada (societat agrícola) a la segona (industrial), la humanitat havia experimentat un canvi progressiu, gairebé imperceptible per als seus protagonistes, com les onades del mar que es barregen quan arriben a terra i es trenquen. El

mateix succeïa ara, amb el canvi de segle, amb el pas a la tercera onada: una societat postindustrial, la societat que després hem conegut com la de la informació (potser la quarta onada, no descrita però anticipada per Toffler). Una obra rica en idees, observacions i també advertiments, que no oblida gairebé cap sector, tampoc el de l'educació: si la societat de la segona onada havia conegut l'educació col·lectiva, en massa, la de la tercera onada seria individual i personalitzada, amb un elevat reconeixement de la singularitat; l'educació de la segona onada que preparava per a un mercat tancat i previsible cediria el lloc a una educació per a una societat oberta i incerta; d'una societat de classes, on cadascú reconeixia el seu lloc, es passaria a una societat desclassada que no evitaria, sinó que incrementaria els conflictes i l'agitació social (una «superlluita», en paraules seves). A cinc dècades de distància, no ha estat gaire desencertat.

També en educació, el canvi de mil·lenni provocaria una reflexió sobre l'herència pedagògica del segle anterior (molt notable) i s'apuntaven tendències per a l'escola del segle XXI. Moltes iniciatives també farien servir aquest dígit meravellós per comercialitzar propostes que haurien de revolucionar l'educació. Amb dues dècades ja transcorregudes del nou mil·lenni, l'escola s'assembla encara molt a la de tres dècades enrere, i la pregunta caldria plantejar-la al revés: era imaginable, fa trenta anys, com seria el món d'avui? I, igualment, com ens podem imaginar el món de 2050? I les escoles?

Informes que marquen tendència

A escala internacional, diversos organismes anticipen com seran l'educació i l'escola del futur. Cap d'ells no té la bola de cristall

per saber-ho, és obvi, però en tota predicció (que no previsió) es poden distingir dos processos paral·lels que es creuen i es contaminen mútuament. Amb una orientació «tècnica» (i presumptament asèptica), s'estudien tendències del passat en diversos àmbits (economia, política, salut, cultura, tecnologia, ciència, etc.) que han afectat (i afecten) la societat, a partir de les quals es fan les projeccions de futur. Simultàniament, es van prenent decisions (que impliquen directament o no les tendències apuntades) i aquell horitzó dibuixat va prenent forma: una mena de profecia autocomplerta que, a còpia de pensar-hi i creure-hi, s'acaba materialitzant. No sabrem mai si les projeccions es feien sabent les decisions que es prendrien, o si les decisions s'han pres a partir de les projeccions, que llavors deixarien de ser especulacions per passar a ser clarament fulls de ruta perfectament dibuixats.

En l'àmbit educatiu, la UNESCO és l'organisme internacional més compulsiu a l'hora de publicar informes i proposar campanyes educatives a llarg termini. Es fa difícil catalogar el volum d'accions que promou (ni el web oficial no ho recull de manera sistemàtica) i també és complicat de seguir-ne la vinculació amb organismes afins, com Nacions Unides o UNICEF, i d'altres d'abast regional (d'Amèrica Llatina, l'Àfrica, etc.). Així, la darrera ocurrència ha estat el programa Education 2030, en el marc dels Objectius de Desenvolupament Sostenible, de Nacions Unides, una continuació dels Objectius de Desenvolupament del Mil·lenni, fixats per al 2015 i que es van demostrar massa ambiciosos (com sempre). Amb el programa Education 2030, aprovat a la reunió del Fòrum Mundial d'Educació, el 2015 a Incheon, es presentava també un document de futur: *Replantejar l'educació. Vers un bé comú mundial?* La portada del document s'acompanya amb una imatge prou al·legòrica: un arbre format amb petites imatges de persones on predomina la diversitat de colors (l'educació com a bé comú que

acull totes les opcions i models de vida). Ben bonic però amb un interrogant que tanca el títol.

Aquest interrogant és força enigmàtic (o revelador, segons com es miri) i no és gaire esperançador comprovar que la UNESCO dubti que l'educació deixi de ser un bé públic mundial. El joc amb les paraules és important: no podem continuar parlant de bé públic (per tant, subministrat pels poders públics: l'estat), sinó que convé girar cap a la noció de bé comú (que pot ser aportat també per finançadors privats). És alarmant aquest gir lingüístic si pensem que poc abans el document ha alertat dels perills d'un excés de privatització de l'escolarització, especialment per als col·lectius més desfavorits, i quan es comprova que no es compromet gaire amb mesures concretes per evitar-ho. Les pressions sobre la UNESCO són considerables (els Estats Units i Israel ja no hi participen des de 2017), i això ha provocat un greu trasbals financer per a l'organització.

Un altre organisme que dibuixa horitzons per a l'educació és l'OCDE, la mateixa que promou l'informe PISA. *Trends Shaping Education* [*Tendències que perfilen l'educació*] és el nom d'un estudi prospectiu editat en tres ocasions: 2008, 2013 i 2016. Té una vocació certament pedagògica (i provocadora): mostra un fenomen social, amb gràfics i dades, i planteja un interrogant per a l'educació. Un exemple. Les taxes d'obesitat infantil s'han disparat en els darrers anys; en alguns països, els nivells d'ingestió diària de calories han augmentat considerablement entre 1961 i 2007 (als Estats Units, van passar de 2.800 a 3.800 calories diàries per persona; però també a Portugal, de menys de 2.500 a més de 3.500). El document insinua la pregunta següent: de manera immediata, què han de fer les escoles, invertir en cadires més resistents o en equipaments de gimnàstica? La imatge que han triat per a la

portada impresa de l'informe no és gratuïta: un noi jove puja una escala (sense barana) amb una bici a l'esquena (i el corresponent casc). Tota una declaració. Més encara si la comparem amb l'arbre de la comunitat que presidia l'informe de la UNESCO, que acabem de descriure. Tot un avís: espavila i fes-t'ho tot sol.

En l'àmbit estricte de la iniciativa privada, una munió d'entitats, fundacions i empreses (aquestes, les primeres) estudien el futur amb interessos que no sempre són transparents. Un exemple és la ben coneguda Qatar Foundation, amb el suport de Banco Santander, entre altres destacats socis (com Exxon, Al Jazeera, *El País* o empreses mèdiques), que des de 2011 concedeix el *Prize for Education*, amb una dotació de mig milió de dòlars (aquí entra en competència amb la Varkey GEMS Foundation, que dona un milió de dòlars, com hem vist en un altre capítol), a la millor experiència educativa del món. Qatar Foundation també promou la iniciativa WISE (World Innovation Summit for Education), una trobada d'experts en educació a escala mundial.

En la trobada de 2014 va presentar un estudi interessant sobre el futur de l'escola: *School in 2030*. Es tractava d'una enquesta a 645 experts mundials (no només de l'educació), sobre com veien l'escola a quinze anys vista. L'horitzó tan curt és certament compromès, perquè ni els canvis són tan vertiginosos com ens imaginem ni les respostes que havien de donar els enquestats podien ser gaire conservadores (recordem que la cimera es diu d'innovació). Els resultats, així i tot, eren força interessants. Una breu síntesi. El 93 % afirmaven que al 2030 les escoles haurien implementat mètodes innovadors (però el 7 % deien que les escoles tornarien a mètodes «tradicionals»). El 43 % defensaven que els continguts serien proporcionats via digital (en línia), tot i que el 29 % mantenien el paper de les escoles com a espais per a la provisió de

sabers (aprenentatges). El 37 % vaticinaven que la validesa dels títols oficials cediria el pas a diplomes expedits per empreses, tot i que un altre 24 % afirmava que l'acreditació més valorada seria la que proporcionarien eines com LinkedIn o semblants (a l'estil del TripAdvisor, quan valorem els restaurants o els hotels). Com és natural, el paper del docent canviaria: el 73 % deien que adoptaria el rol de guia mentre que el 19 % el mantenia com a transmissor del saber; un interessantíssim 8 % li donava la funció de validar els sabers apresos (una mena d'examinador, com el del carnet de conduir). El currículum seria més personalitzat o fet a mida (el 83 %) i les classes serien en una llengua global (el 65 %, i previsiblement l'anglès) en detriment de les llengües regionals o vernacles (ni espanyol ni català, doncs). Però la dada més destacada (i potser menys sorprenent després del que hem vist) és que tota aquesta festa ja no la pagaran els poders públics: el 43 % afirmaven que el gruix principal anirà a càrrec de les famílies i el 27 %, que se n'ocuparien les empreses privades.

Dues línies per resumir-ho: no queda clar com serà l'educació; no queda clar què serà necessari aprendre; no queda clar si existirà l'escola.

Atrapats en el temps

Quan superem la lluita entre el *kairós* i el *cronos*, entre la sublimació i la immediatesa del temps, ens envaeix el vertigen de la incertesa. Amb un passat que ens ha quedat ennuecat a mitja digestió i afartats de viure el present, la ressaca de pensar en clau de futur podria ser difícil de passar. Dit en altres paraules: si ens quedem clavats en una educació del passat, no satisfem les inquietuds de les criatures d'avui (ja ho sabem: són petits però no són idiotes;

són innocents, però no ignorants); tampoc no podem educar per a un present que és efímer (com a molt, podrem entretenir, com hem vist amb les pedagogies dures i toves); i si volem educar amb vista a un futur que és imprevisible, molt aviat caurem de quatre potes. Estem atrapats en els temps de la incertesa.

No és imaginable una societat sense educació (i menys a hores d'ara) i encara és menys imaginable una societat que es desempallegui d'una institució com l'escola (si més no, caldrà algun lloc per deixar els més petits, més encara si s'imposa el teletreball, que encara farà més difícil aguantar-los a casa). L'educació serà un afer que mantindrà la seva essència: aprofitar al màxim les possibilitats humanes per anar més enllà. Això es produeix en qualsevol edat i moment, en qualsevol espai i escenari, per mitjà de qualsevol recurs i intermediari. S'imposa l'educació recurrent, al llarg de la vida, però això no elimina la necessitat d'una educació basal, fonamental, compartida, comuna, pública.

L'escola podrà limitar la seva funció a la transmissió dels sabers instrumentals i necessaris per viure en societat, a la recuperació de les arts i les humanitats (en un sentit ampli, que inclou el saber científic, que també és humà i humanístic), al cultiu d'allò que li és específic, que no és altra cosa que la introducció de les generacions que arriben a la societat de cada moment. L'escola podrà, en aquest escenari, esdevenir un espai de reconversió de les inquietuds personals en compromisos col·lectius, que no vol dir restringir ni limitar capacitats sinó precisament saber encaixar-les en allò que n'espera la societat.

En els documents que parlen de l'educació del futur, la paraula que més es repeteix és «ètica», en totes les modalitats possibles. També apareix sovint l'expressió d'aprendre a aprendre, com el

símbol màxim de l'individualisme pedagògic, del DiY (*do it yourself*, de l'anglès: faci-ho vostè mateix). En aquest sentit, és evident que l'aprenent acaba sabent com s'aprèn, no està clar però que arribi a entendre l'entrellat, els secrets, dels processos neuronals i cognitius que expliquen l'aprenentatge, i per això cal incidir a formar aprenents per sempre, a desvetllar els camps del saber que li poden quedar més ocults (per un context social més acotat o per una manca d'obertura personal).

Educar en la incertesa ha esdevingut la crossa que permet defensar qualsevol solució pedagògica actual que pensi en el futur. La incertesa aporta inseguretats, dubtes, indecisions. S'alimenta de sospites, vaguetats, paradoxes. Promou estats de vacil·lació davant de dilemes. Condueix al relativisme. El relativisme no agrada perquè genera irresponsabilitat (que etimològicament vol dir que no genera resposta). Per això, algunes reaccions al relativisme aposten per tornar a les seguretats dels models absoluts en què hi havia resposta per a tot (religions, patriotismes, etc.). Però el relativisme situa l'educació en un estadi d'alerta permanent. Potser no és bo per definició, com tampoc no ho és tornar a models tancats (de blanc i negre).

El relativisme en clau de futur indica que qualsevol opció és possible i acceptable. Les forces socials, culturals, econòmiques o polítiques que determinin les tendències de futur no es mouran precisament en el relativisme. Les decisions quotidianes no són relatives, sinó definitives i sense retorn (algunes, potser sí que són reversibles, però un cop presa la decisió, costa de tornar enrere). Ho veiem en la política diària i en els intents per desfer el que s'ha fet abans: la política *escombra*.

Per tant, decidir avui sobre el reciclatge de residus, sobre l'acollida d'immigrants, sobre la reducció de les llistes d'espera, sobre

l'increment d'energies renovables, sobre comprar en comerços de proximitat, sobre compartir el saber, són resolucions (particulars i col·lectives) que marquen tendències de futur. Són decisions pedagògiques perquè tenen voluntat educadora, de definir un model de societat i de regulació de la vida social.

Estem atrapats en la paradoxa del temps: l'escola del futur és brillant, però el futur de l'escola està emboirat. L'auguri de Nietzsche sembla complir-se: una societat que promou la llibertat fins a l'extrem, elimina la cultura i condemna l'individu a la solitud; una societat que elimina la cultura de les institucions educatives, i la redueix a mercaderia, acaba per no trobar sentit a res. Tanquem amb Erasme: «Que fugissers els anys! Que atrafegada la joventut! Que difícil d'instruir la vellesa!». Al capdavall, l'escola importa.